

Rasprave

VLAST I DEMOKRACIJA

Živan Bezić

Budući da smo na drugome mjestu¹ već obradili problem vlasti, te da nam je ovaj put cilj proučiti odnos između vlasti i demokracije, pristigli smo prije toga osvrnuti se i na druge moguće oblike vlasti.²

OBLICI VLASTI

Postojali su i postoje raznolike vrste i oblici vladanja. Nama nije do toga da ih sve nabrojimo i opišemo. Zadovoljit ćemo se samo s nekim važnijim razlikama.

S obzirom na izvor vlasti, ona može biti duhovna (ili vjerska) i svjetovna (ili profana, civilna). *Duhovna* se vlast temelji na objavi i vjeri u Boga kao tvorca, gospodara i suca svijeta. U tom se smislu znade govoriti o "kraljevstvu Božjemu" na zemlji (teokracija). Ako ta vlast potječe izravno od Boga, onda je božanska (potestas divina), ako dolazi od Crkve, onda je crkvena (potestas ecclesiastica, sacra). Obje ove vlasti još uživaju epitet: spiritualna, religiozna, vjerska i sveta.

Svjetovna vlast polaže svoje temelje na zemaljskim vrijednostima³ i na "volji naroda" ili vladara. Ona ima svoja dva glavna podoblika: društveni i državni. Premda ih neki vole izjednačavati, nisu isto. Društvene su vlasti oni oblici vođenja i upravljanja koji vladaju unutar raznih dru-

¹ Članak izlazi u Maruliću, br. 5, god. 1992.

² K. D. Bracher, *Geschichte und Gewalt*, Severin V., Berlin 1981; O. Šik, *The communist power system*, Praeger, New York 1981; E. Canetti, *Masa i moć*, GZH, Zagreb 1984; G. Campanini, *Potere politico e imagine paterna*, Vita e Pensiero, Milano 1985; R. W. Connell, *Gender and Power*, Polity Press, Cambridge 1987; V. Pusić, *Vladaoc i upravljači*, Novi Liber, Zagreb 1992.

³ Ovdje, dakako, ne mislimo na prirodne sile kao što su to nuklearna, gravitaciona, elektromagnetska i sl.

štenih grupa, a nisu direktno uvjetovane državnom silom. To su npr.: obiteljske, školske, odgojne, socijalne, sindikalne, kulturne, tehničke (tehno-kratske), ekonomske, sportske i tome sl.⁴ Državna ili politička vlast nalazi se u rukama vladara, predsjednika i sličnih nosilaca vlasti, a legitimira se fizičkom, zakonskom i suverenom moći naroda ili njegovih državnih organa.⁵ Ona se redovito poziva i na patriotske osjećaje naroda izjednačujući naciju i državu.⁶ Svaka država opet ima više stupnjeva vlasti na nižoj regionalnoj razini (mjesne vlasti).

S obzirom na nosioce vlasti imamo osobni i institucionalni auktoritet. *Osobna* se vlast može shvatiti kao čisto personalna, oslonjena jedino na osobni auktoritet pojedinaca. Nju je Weber nazvao, premda netočno, karizmatička vlast. No, postoji i osobna vlast što se temelji na političkoj funkciji koja koncentrirala svu moć u rukama pojedinca. U tom se slučaju zove autokracija, a nezin je tipični primjerak monarhija. *Institucionalna* je vlast obično kolektivna i ustavna, rasčlanjena na mnogo posrednih instanca, a dolazi do izražaja najviše u republičkom državnom uređenju.

Što se tičke zakonitosti, državna je vlast zakonita, odnosno nezakonita, a nekada i poluzakonita. *Legalna* je vlast obično priznata iznutra od samog naroda, a izvana od međunarodne zajednice, a zove se i legitimna ako uživa sve prerogative tradicionalne opravdanosti. *Nezakonita* se vlast nameće putem nasilja (pobuna, puč, revolucija, zavjera, uzurpacija), a s vremenom, uz prešutno prihvaćanje naroda, može postati poluzakonita ili čak zakonita.⁷

Državni poredak ima za zadatak da zakonski osigura i regulira: unutarnji i vanjski mir, blagostanje, existenciju i slogu svih građana. U tu svrhu legalna vlast mora donositi i provoditi pravedne zakone, u slučaju njihova gaženja prosuditi tko je krivac, te manu physica uspostaviti poremećeni red. Stoga se podjela vlasti obično obavlja na tri razine: zakonodavna (legislativa), izvršna (executiva) i sudska vlast (judicativa).

Vlast se općenito može obavljati na razne načine. K. Lewin je opisao tri stila vladanja: autokratski, demokratski i slobodarski (laissez-faire). Autokratski ima prednost što je brz i efikasan u svom djelovanju, ali mu je negativna strana što izaziva nezadovoljstvo podanika. Demokratski stil naprotiv uživa povjerenje i zadovoljstvo građana, ali su mu rezultati sporiji i manje djelotvorni (možemo uzeti za primjer sporost i oklijevanje međunarodne zajednice prema ratu protiv Hrvatske). Ispunjava se ona klasična: "Roma deliberante Saguntum perit".

4. M. Castells, *City, Class and Power*, Macmillan, London 1978.

5. D. V. J. Bell, *Power, Influence and Authority*, Oxford Un. Press, N. York 1975; J. Regnier, *L'Etat est-il maître de la vie et de la mort?* Centurion, Paris 1983; V. Dimitrijević, *Strahovlada*, Rad, Beograd 1985; P. Marshall, *Thine is the kingdom*, Eerdmans, Grand Rapids 1986; Th. St. Molnar, *Twain powers: politics and the sacred*, Eerdmans, Grand Rapids 1988; G. Benavides (ed), *Religion and Political Power*, State Un. of N. York Press, Albany 1989.

6. Zanimljivo je da u češkom jeziku "vlast" zapravo znači domovina (usp. spjev Franje Markovića *Kohan i Vlasta*, 1868).

7. Postojanje nezakonite vladavine za građane predstavlja problem savjesti i morala. To je posebno poglavlje političke etike.

Potpuno slobodarski stil vladavine je zapravo bezvlašće, anarhija i potpuno zanemarivanje općeg dobra. Međutim, u našem je stoljeću stvoren još jedan način vladavine koji Lewin nije predvidio, a koji bih nazvao manipulativni. Majstori manipulacije, kao lutkarski rukovoditelji iza scene, izmislili su "narodnu demokraciju" i obilato se služili izborima i drugim demokratskim ustanovama da bi ispod žita mogli građanima nametati svoju volju. I nije nikakvo čudo da je takav način vladanja na koncu pokopao sam sebe.

Vanjski oblici vladavine se obično nazivlju monarhija (većinom u prošlosti) i republika (većinom danas). Oba se tipa mogu djelomično povezivati i protkivati, pa tako onda imamo ustavne monarhije i predsjedničke republike. Pojedine se države opet mogu međusobno udruživati jačim ili slabijim vezama (federacija, konfederacija, imperija, commonwealth i sl.).

S obzirom na režim vladanja iskustvo i povijest nam dozivaju u pamet teokraciju, autokraciju, hegemoniju, oligarhiju, aristokraciju, meritokraciju, plutokraciju, birokraciju, tehnokraciju, tiraniju, diktaturu, totalitarizam i demokraciju. Dakako, i među njima su moguće razne kombinacije, pa tako imamo osobnu ili ideološku hegemoniju, birokratsku ili tehnokratsku demokraciju, itd.

Koji je od tih političkih režima najbolji? Po zvuku riječi to bi trebala biti teokracija.⁸ No, odmah moramo kazati da stvarna teokracija nikada nije ni postojala niti će ikada postojati iz jednostavnog razloga što je Bog političke poslove prepustio ljudima. Ono što se je u povijesti zvalo teokracija, bilo je zapravo vladavina ljudi koji su je vršili tobože "u ime Božje". Za tu pojavu imamo i danas svježih primjera (Iran).

Očito su loši uzorci vladanja: autokracija, oligarhija, hegemonija, plutokracija, birokracija, tehnokracija i tome slično. Sasvim su opaki režimi poput tiranije, diktature, despotizma, apsolutizma i svih oblika totalitarizma (fašizam, komunizam, rasizam, itd.).⁹

Kao zamamljive paradigme vladavine spominjemo aristokraciju (vlast najboljih, plemenitih) i meritokraciju (vlast najzaslužnijih i najvrijednijih). O takvoj je vladavini sanjao i Platon nazvavši je "vladom mudraca" ili filozofa. Kad bismo odista imali takvih vrijednih, dobrih, plemenitih, mudrih, sposobnih i poštenih velikana, njihova bi vlast bila poželjna i privlačiva. No, tu se postavlja pitanja: Postoje li uopće takvi sveci? Ako postoje, koliko ih je, dostaje li njihov broj? Tko će ih procijeniti, odrediti i odabrati? Po kojim se odrednicama trebaju izabrati? Na koji način obaviti izbor, *via facti* ili *juris*? Zar se ne možemo povjeriti osnovnoj dobroti i poštenju svih građana?

Osim tih i sličnih pitanja moramo uzeti u obzir i neke činjenice, povijesne i aktualne. Prvo: tzv. aristokracija – kako je poznamo iz robovlasničkog i feudalnog sustava – toliko se je u povijesti blamirala da bi je teško netko danas mogao poželjeti. A pravu aristokraciju nismo do danas

⁸ Ps. 32 veli: "Beata gens, culus dominus est Deus, populus quem elegit in hereditatem sibi."

⁹ E. Ettemble, *Six essais sur trois tyrannies*, Fontaine, Paris 1947; L. Strauss, *On Tyranny*, Ithaca, Cornell 1968; E. Eucken-Erdsteck, *Die Macht der Minderheit*, Herder, Freiburg 1970.

imali prilike upoznati. Drugo: meritokracija kao oblik vladavine još nikada nije postojala, ona je samo pobožna želja, jedan teoretski prijedlog. I na koncu konca jedna lijepa utopija. Dakle, preostaje nam samo demokracija?

DEMOKRACIJA

U očima najvećeg broja naših suvremenika demokracija važi kao najbolji način vladanja.¹⁰ Društvena i politička pravda traži da svi građani jednako sudjeluju u stvaranju općeg dobra. Prema tome, državom mora upravljati "slobodni" i "suvereni" narod. To je uostalom i želja svih građana kao punopravnih članova tog naroda. Pa zar nije demokracija proklamirala tako lijepe i uzvišene ideale: slobode, jednakosti i bratstva!

Većinom se smatra da je demokracija aktivno, ravnopravno i bratsko sudjelovanje svih članova neke zajednice u donošenju upravnih odluka. Što se svih tiče, to svi i odlučuju. Najkraća definicija demokracije nalazi se u doslovnom prijevodu same riječi: demokracija je vladavina naroda (grč. *demos* = narod, *kratía* = vlast). To je na prvi pogled sasvim dobra i jasna definicija. Ipak, ako o njoj razmislimo malo dublje, ona nam zadaje ozbiljne probleme i stavlja nas pred teška pitanja.

Najprije: što je to vladavina? Teško je to reći. O tome sam nešto kazao u članku *Problem vlasti*. Pretpostavimo da je vladavina određena konkretizacija neke vlasti. No odmah se nameće pitanje: kakva konkretizacija? Da li je to izravna (direktna) ili neizravna (indirektna) vlast? Ako ćemo biti iskreni, moramo priznati da je ova naša konkretna i realna demokracija, kako se danas prakticira u svijetu, samo neizravna i posredna. A trebala bi biti izravna i neposredna! Samo takva bi bila ona prava koju svi očekuju i koja se u posljednje vrijeme sve više zahtijeva. Danas je na tapetu dnevne politike jedna nova riječ – samoupravljanje!¹¹ Dosad tog samoupravljanja nije bilo, a veliko je pitanje može li ga uopće i biti?

Druga je nevolja s pitanjem: što je to narod? Ni na to nije lako odgovoriti. Nema jasne, potpune i općenito prihvaćene definicije pojma narod. Može se misliti na narod u etničkom smislu riječi kao na krvnu, povijesnu i jezičnu istovjetnost jedne velike grupe ljudi (grč. *ethnos*, lat. *gens*). Ili je to možda teritorijalno, pravno strukturirano političko zajedništvo (*demos*, *natio*, *populus*) pripadnika jedne države? Nije li pravi narod onaj mali puk, najniži i najširi slojevi stanovništva (*pletos*, *plebs*)? Ili možda svi ljudi bez razlike, svijet(ina), mnoštvo (eng. *people*)?

¹⁰ E. M. Foster, *Two Cheers for Democracy*, Ib. Arnold 1951; C. B. Macpherson, *Demokratietheorie*, Beck, München 1977; P. Graf Kielmansegg, *Nachdenken über Demokratie*, Clett-Kotta, Stuttgart 1980; W. Steffani (Hg.), *Pluralistische Demokratie*, Leske, Opladen 1980; G. Galeazi (ed), *Valori morali e democrazia*, Massimo, Milano 1986; K. Hommann, *Rationalität und Demokratie*, Mohr, Tübingen 1988; R. Gatti, *Pensare la democrazia*, AVE, Roma 1989; S. Ceccanti, *Le istituzioni della democrazia*, Ed. Dehoniana, Roma 1991; M. Novak, *Democratie et bien commun*, Cerf, Paris 1991; A. Lijphard, *Demokracija u pluralnim društvima*, Globus, Zagreb 1992.

¹¹ Posebna je teškoća u tome što se je ta riječ, osobito u komunističkim zemljama, ogavno zloupotrebljavala.

Premda je u Grčkoj demos bio samo politički organizirani narod, danas taj izraz mora proširiti svoj semantički obujam i na pučko (populističko) značenje te riječi. Današnja demokracija nikoga ne isključuje iz stroja vlasti, barem u teoriji. U njoj moraju sudjelovati svi, i to svi *jednako*. To znači da svi imaju jednako pravo odlučivanja i upravljanja. Dakle: i pismeni i nepismeni, dobro informirani i neupućeni, učeni i neznalice, pametni i glupani, poštteni i nepoštteni, bez obzira na moralne kvalitete i bez ikakve iznimke (osim za djecu i zločince). Demokracija bi bila dobra stvar kad bi svi birači bili jednako učeni, jednako informirani, jednako sposobni, jednako poštteni i jednako puni dobre volje. A je li to tako? Je li tako ikada bilo? I hoće li ikada biti?

Prema tome, stvarne i ostvarene demokracije nema. Ovo što zovemo demokracijom to su samo naše lijepe želje, naši snovi, naše iluzije. Jedan zgodan eufemizam. Idealna je demokracija utopija. Svi naime glasački listići jednako vrijede i jednako određuju sudbinu zemlje. Oni se samo zbrajaju a nikada ne vagaju. A glasove bi trebalo vagati, ne zbrajati. Nije svaka jednakost gola pravda.¹²

Demokracija ne uzima u obzir pravilo kompetencije. Mudrost traži da nečim upravlja samo onaj koji se u to razumije. Ako netko, npr. dobije napadaj slijepog crijeva, ne ćemo ga povesti bolničkom mesaru, već liječniku. I to opet ne svakom liječniku, nego upravo kirurgu. Brodovima ne upravljaju brodski kuhari, već samo kapetani. A i oni, kad se nalaze pred velikom lukom, traže pomoć pilota. Već su stari govorili: "Ne sutor ultra crepidam!" A u demokraciji smo svi jednako "postolari".

A što da reknemo o "demokratskom" strančarenju? Zar ne opažamo svaki dan, u vlastitoj i tuđoj sredini, da političke stranke zapravo gledaju jedino svoj stranački interes, a malo brinu o općem dobru? Demokracija je mnogima izlika za partitokraciju. U podmukloj igri i borbi za vlast mnoge stranke znaju prijeći svaku mjeru objektivnosti. A pogotovo njihovi vlastoljubivi šefovi. Svoje prljave računice proglašuju interesom naroda.

Osim same vlasti za demokratsko državno uređenje posebna su opasnost ekonomski interesi pojedinaca i grupa. Često tu novac igra glavnu ulogu. Kapital uvijek i prije svega traži ne opće blagostanje nego vlastiti profit. Iz tih razloga novčani magnati dirigiraju izbornom kampanjom, a poslije izbora, u parlamentu i drugdje opet oni vladaju preko tzv. narodnih zastupnika.¹³

Svima nam je u svježem sjećanju vrijeme kad je kod nas vladala "narodna" vlast, "narodna" armija, "narodni" odbori, "narodni" sudovi i "narodna" milicija. To, uostalom, i nije jedini primjer kako se demokracija

¹² G. Campanini, *Personalismo e democrazia*, Ed. Dehoniane, Bologna 1987; B. Barry, *Democracy, power and justice*, Oxford Un. Press, Oxford 1989; R. Dahl, *Democracy and its Critics*, Yale Univ. Press, Yale 1989; J. Maritain, *La tragedia della democrazia*, Logos, Roma 1990.

¹³ N. Luhmann, *Macht*, Enke Verlag, Stuttgart 1975; J. Chatillon (ed), *Le pouvoir*, Beauchesne, Paris 1978; S. Bowles, H. Gintis, *Democracy and Capitalism*, Routledge, London 1986.

može pretvoriti u demagogiju, a iz demagogije nije dalek put do auto-kracije ili pak do ohlokracije (grč. *ohlos* = svjetina, rulja).¹⁴

Posebno težak problem za demokraciju jest pitanje manjina.¹⁵ U demokraciji caruje broj, dakle većina: "Stat pro ratione numerus". Mora li se manjina (koja je često bolji dio zajednice, možda i elita) stalno podređivati većini? Je li većina uvijek u pravu? Iz povijesnog iskustva znamo da nije. Prečesto se je događalo da je upravo većina imala krivo i vladala naopako. Kad će demokracija moći riješiti antinomiju: većina – manjina?

Premda kritičari demokracije ističu i neke druge njezine nedostatke, mi odustajemo od njihova nabranjanja. Nedostatci ovise najviše o modelu demokracije koja je na snazi.¹⁶ Samo ćemo napomenuti da se demokratski režim može odvijati na četiri razine:

1. Idealna demokracija. Kako smo vidjeli, ona zapravo ne postoji, premda je mnogi idealiziraju poput Lincolna: "A government of the people, for the people, with the people, but not by the people."¹⁷

2. Stvarna, tj. kako je ostvarena u pojedinim državama. Već smo konstatirali da ona nije idealna te da je opterećena mnogim slabostima. Ne postoji ni jedan oblik demokracije koji je savršen. To je ustvrdio i papa Pavao VI. (Octogesima adveniēns, 24).

3. Fiktivna je ona što se kiti perjem demokracije, a s njom nema veze osim verbalne. Ona se obilato služi sredstvima propagande i manipulacije. Obična je politička floskula, izborna parola, laž i fiktija. Upravo smo i sami preživjeli njezine "blagodati".

4. Anarhična demokracija je tamo gdje nema nikakve "arhije" osim anarhije, tj. praktičnog bezvlašća i nezakovitosti. Ni ona ne može biti duga vijeka, obično završava u tiraniji.

To znači da se moramo zadovoljiti demokracijom kakva jest, ali uz opće nastojanje da se za nju – svi jednako! – odgojimo.

USPRKOS SVEMU - DEMOKRACIJA

Što na kraju reći o vrijednostima demokracije? Kako smo vidjeli, o tome postoje različite ocjene.¹⁸ Od onih što je vrednuju potpuno pozitivno do onih što je sasvim osuđuju.¹⁹ Mi ne želimo ići putem extrema. Čini nam se da moramo reći dvije stvari:

¹⁴ S. Ferrero je zapazio jedan paradox: Progresisti i revolucionari traže opće pravo glasa, a konservativci mu se protive. Međutim su široke mase još uvijek konservativne i ne glasuju za one koji su im pribavili pravo glasa. Stoga "naprednim" demokratima ne ostaje ništa drugo nego da nasiljem osiguraju sebi vlast. (G. Ferrero, *Pouvoir*, Plon, Paris 1945, str. 266 i dalje).

¹⁵ E. Rivero, *Democrazia e gioco maggioritario*, Armando, Roma 1977; I. Pavlović, *Principi većine i manjine*, Radnička štampa, Beograd 1987.

¹⁶ D. Held, *Models of Democracy*, Polity press, Cambridge 1987.

¹⁷ Ili po Bergsonu: "*La democratie est d'essence evangelique et elle a pour moteur l'amour.*" (H. Bergson, *Les deux sources de la Morale et de la Religion*, Paris 1932, str. 300).

¹⁸ W. Dettling, *Demokratisierung. Wege und Irrwege*, Deutscher Inst. V., Köln 1974.

¹⁹ Kao primjere navodim Nietzschea, čija je manija za vlašću pripravila putove nacizmu, i A. Carrella koji osuđuje demokratsku jednakost, tvrdeći da ona vodi do niveliranja na dnu, a ne na vrhu (v. *Čovjek - nepoznanica*, Zagreb 1941, str. 293-294).

Prvo: idealna bi demokracija bila zaista poželjna, ali je, nažalost, nema i bojimo se hoće li je uopće ikada biti. Vlast, koja bi trebala služiti zajednici, obično se pretvori u vladavinu nad njom. Od demokracije ostaje redovito samo ime. To nam je iskreno žao.

Drugo: iako danas postojeća (stvarna) demokracija nije idealna, ipak je u datim mogućnostima najbolji način vladanja.²⁰ Premda u njoj dolaze do riječi također i negativci, mudri i aktivni pozitivci nisu prikraćeni u svom pravu i nastojanju. U toj iskonskoj borbi između dobra i zla, demokracija ostavlja otvorena vrata pobjedi Dobra. U stvarnoj demokraciji ono ima sve šanse na svojoj strani.

Kad naime budemo svi jednako poštteni, jednako obaviješteni, jednako pametni i jednako vrijedni, bit će i naša demokracija vrijedna. Dok se to ne zbude - a Bog zna hoće li se ikada zbiti!? - upravu zemlje moramo prepustiti najboljima i najsposobnijima. A to je problem koji demokracija još nije riješila (dosadašnji izbori su samo prividno rješenje). On nam ostaje kao trajan zadatak. U međuvremenu, nama novajlijama u slobodnom demokratskom poretku, preostaje samo to da se koristimo iskustvima onih koji su već duže vrijeme imali prigodu da okuse blagodat i slabosti demokracije.

Na kraju nam ostaje zaključna misao: ova naša demokracija nije najveće dobro, ali je ipak najmanje zlo.

AUTHORITY AND DEMOCRACY

S u m m a r y

In the first part of the article the author observes the origin and the bearers of the authority, its legitimacy, style and forms. So, the authority could be spiritual or secular, connected with personal or institutional authority, legal or non legal, autocratic or democratic.

In the second part the author refers to the problem of democratic authority, i.e. "authority of the people". Democracy has its advantages (authority of the people, in a certain way, is "authority of everybody") but also its defects (problem of minority and objective ability of all to participate in authority actively).

Complete democracy is an ideal which would be hardly ever completely realized. However, it is permanent task of individual and society, because in spite of all defects, it is still the best form of governing.

²⁰ S time se slaže i naš J. Jurjević (*Ob. Život*, br. 3-4, g. 1981, str. 272).